

A. ČESKÁ CIVILISTIKA A NORMATIVNÍ ŠKOLA

I. Úvodní poznámky

1. Dějiny české právní vědy a recepce normativní teorie

Ve vývoji české a československé právní vědy existuje několik významných mezníků, ať už z hlediska vědecko-vzdělávacího (1861/64, 1882, 1890/91, 1919, 1950, 1952/55, 1968/69), tak z politického (1918, 1938/39, 1945, 1948, 1968, 1969, 1989/90). Akademické prostředí přesto s ohledem na svou exkluzivitu i význam tradice zachovávalo (zvl. personální) kontinuitu, což může být vnímáno jako pozitivní (po roce 1918) i negativní (po roce 1989/90). Jediný zásadní zlom, projevující se výraznou (ideovou i personální) diskontinuitou, nastal po únorovém převratu v roce 1948. Všechny významné společensko-politické zvraty, kterými Československo ve 20. století procházelo, se věrně odrážely především v recepci brněnské normativní teorie.

Ve vývoji domácí právní vědy a v jejím rámci speciálně civilistiky můžeme rozlišit několik hlavních období, která současně korespondují s různými badatelskými generacemi:

1. Období do roku 1918 („zakladatelské“): důležité bylo především položit institucionální základy pro rozvoj domácí právní vědy: v roce 1861 došlo k opětovnému zřízení české stolice pro rakouské občanské právo a k založení časopisu *Právník*, který se později stal tiskovým orgánem nově zřízené Právníkové jednoty v Praze (1864), dále došlo v roce 1882 k rozdělení pražské univerzity na českou a německou a v roce 1890 k založení České akademie věd a umění. Šlo o období příprav (do roku 1882) a konsolidace (1882–1918). Působila zakladatelská generace v čele s Antonínem Randou (1834–1914), dalšími významnými civilisty tohoto období byli Randovi žáci – profesori Josef Stupecký (1848–1907) a Emanuel Tilsch (1866–1912). Určující vědecký proud byl ovlivněn historickou právní školou.
2. Období od roku 1918 do roku 1938/39 („vrcholné“): další rozvoj právní vědy umožnil vznik nových akademických pracovišť – vedle tradičních pražských právnických fakult (české a německé) začaly fungovat právníkové fakulty na nově zřízených univerzitách v Brně (1919) a Bratislavě (1919, PrF 1921) a v Praze

nově také fakulta právních, hospodářských a sociálních studií Ukrajinské svobodné univerzity (1921–1945) a Ruská právnická fakulta (1922–1928), kde působily významné osobnosti ukrajinského a ruského exilu a některé z nich se také reprezentativně zapojovaly do právního života své nové vlasti, což z civilistů platí zvláště o Stanislavu S. Dnistrjanském (1870–1935). K předním meziválečným civilistům patřili Jan Krčmář (1877–1950), Emil Svoboda (1878–1848) a Jaromír Sedláček (1885–1945); určujícím vědeckým proudem se stal pozitivismus, zvláště v podobě tzv. normativní teorie na brněnské právnické fakultě.

3. Období od roku 1938/39 do roku 1989: období dob nesvobody, kdy nacistickou totalitu vystřídala s krátkou přestávkou (1945–1948) totalita komunistická, která pak přinesla největší a dlouhodobý projev diskontinuity ve vývoji domácí právní vědy. V éře protektorátu došlo nejen k uzavření českých vysokých škol (1939), ale také k různým perzekucím v rámci vysokoškolské obce; řada profesorů navíc přišla v průběhu okupace o život (z brněnských profesorů Bohumil Baxa, Jaroslav Kallab, Jaromír Sedláček a Jan Vážný). Po válce se začala prosazovat nastupující generace nadějných „meziválečných“ docentů, studujících již po vzniku Československa, jakými byli z brněnských Vladimír Kubeš (1908–1988) a Hynek Bulín (1908–1996), z pražských Vladislav Čermák (1907–1983) a později Viktor Knapp (1913–1996) či z bratislavských Štefan Luby (1910–1976). Naděje na navázání na meziválečnou éru však zmařil nástup komunistů k moci: následovalo „vyakčnění“ nepohodlných profesorů a v některých případech i další výraznější perzekuce (zvl. věznění Kubeše a Chytila), byla také zrušena brněnská právnická fakulta (1950). Meziválečnou pestrost a konkurenci vystřídala uniformita.

Ke krátkému uvolnění došlo v rámci tzv. pražského jara (1968), ukončeného invází vojsk Varšavské smlouvy a nástupem tzv. normalizace. Došlo alespoň k obnovení brněnské právnické fakulty (1968/69) a k návratu (i když jen na čas) části původního profesorského sboru (Bulín, Cvetler, Kubeš, Pošvář).

4. Období po roce 1989: návrat svobody bádání a snaha o navázání na demokratické tradice první republiky, která však byla v některých momentech příliš idealizována.

Z hlediska rozvoje a recepce normativní teorie šlo do roku 1948 o období inspirace, polemik i přehlížení; v letech 1948 až 1990 o ideologické zatracování; po roce 1990 pak o oživení zájmu, který vedl k více či méně systematickým pokusům o kritickou reflexi normativní tradice. Uvedené vymezení je samozřejmě schematické, v rámci jednotlivých období můžeme vymezit další přelomové události (např. již uvedené pražské jaro), které však jen dokreslují složité osudy normativní teorie v domácí právní vědě.

2. Meziválečná právní věda a brněnská právní škola

Dostatečné institucionální zázemí a svobodné vědecké prostředí se staly základními předpoklady pro kvalitu a zaslouženou proslulost naší meziválečné právní vědy. Tato éra bývá spojována především s rozvojem brněnské právní (normativní) školy, která začínala konkurovat tradiční právní vědě, reprezentované pražskou právní fakultou.¹

Jejich představitelé byli ve stálém napětí: méně časté (věcně i osobnější) polemiky doplňovalo častější přezírání. Jeden z neznámějších meziválečných absolventů pražské právní fakulty, pozdější akademik Viktor Knapp vzpomínal, že „některými profesory bylo považováno za téměř neslušné, byť jen vyslovit jména brněnských normativistů“.² Někteří z pražských profesorů, zvláště civilisté Jan Krčmář a Emil Svoboda, se však snažili s brněnskými kolegy udržovat korektní vztahy, byli jejich názory také částečně ovlivněni a ke kritické reflexi vedli i své nadané žáky. Někteří z nadějných pražských absolventů, kteří se vydali na vědeckou dráhu, se proto důkladně seznamovali také s normativní teorií, a i když ji později často podrobili ostré kritice, měli v jisté fázi svého vědeckého vývoje k názorům normativistů blízko, jako např. právní historik Václav Vaněček či civilista Vladislav Čermák, kterého Krčmář považoval v oblasti teorie za svého nejlepšího žáka.

Brněnská právní fakulta si od počátku programově budovala svoji vědeckou tvář.³ Vysoce hodnocena byla pochopitelně vlastními absolventy⁴, její výjimečnosti si však byli vědomi i na ostatních fakultách.⁵

¹ K meziválečné právní vědě dosud nejpodrobněji: MALÝ, K., SOUKUP, L. (eds.). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1939) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 1. Praha: Karolinum, 2010 (Oddíl: Právní věda v meziválečném Československu, s. 9–318, zvl. VOJÁČEK, L. Brněnská právní fakulta v meziválečném období let 1919–1939, s. 126–247). Nověji: MARŠÁLEK, P. Brněnská normativní právní teorie. In GÁBRIŠ, T., HORÁK, O., TAUCHEN, J. (eds.). *Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narozeninám*. Brno: The European Society for History of Law, 2017, s. 330–337.

² KNAPP, V. Miniatura k počtě Františka Weyra, a také trochu jeho odpůrce Jana Krčmáře. In DOŠTÁLOVÁ, J. (ed.). *K odkazu prof. JUDr. Františka Weyra*. Brno: MU, 1992, s. 57.

³ Např. K. Engliš uváděl, že „charakteristickým pro naši fakultu jest větší zření k filosofickým základům věd právních a ekonomických, kdežto např. fakulta pražská je orientována více historicky“. [Značka] –n– [NEUBAUER, Z.] Několik slov o studiu na právní fakultě brněnské. *Všehrd*, 1921/22, roč. 3, č. 1, s. 2–3.

⁴ „Když o tom svém tehdejší rozhodnutí [studiu na Masarykově univerzitě] přemýšlím dnes, uvědomuji si, že to bylo jedno z nejlepších rozhodnutí v mém životě, protože ve té době v Brně působily nejvýznamnější osobnosti mého oboru, profesori František Weyr, Karel Engliš, Jaroslav Kallab a Jaromír Sedláček.“ PROCHÁZKA, A. *Ve víru století*, kap. *Studentem brněnské Masarykovy univerzity*; nepag./Strojopis paměti v Procházkově fondu v Archivu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR./ „Ze tří tehdejších právnických fakult v Československu, pražské, brněnské a bratislavské, byla v době, kdy jsem studoval, tj. v letech 1926–1930, a již před tím a i potom, po vědecké stránce nesporně v čele fakulta brněnská. [...] V dalším svém životě jsem prošel mnoha právními fakultami, jsem však přesvědčen, že s takovou vědeckou úrovní a zapáleností pro věc jsem se nikde nesešel.“ KUBEŠ, V. ... *a chtěl bych to všechno znovu*. Brno: MU, 1994, s. 13.

⁵ „Vědecky nejaktivnější byla fakulta brněnská. Byla to fakulta filozofující. Říkalo se, že je to fakulta normativistická. [...] Celkově je asi výstižnější tehdejší brněnskou fakultu charakterizovat jako fakultu novokantovskou. [...] Pražská fakulta byla a filozofická. Tu od Randových dob vládl tvrdý

V literatuře se většinou rozlišují „brněnská normativní škola“ a širěji pojatá „brněnská škola právní teorie“, nověji označovaná také jako novokantovská brněnská právní škola (Knapp, Vojáček), která zahrnuje kromě normativistů i další významné osobnosti brněnské právnické fakulty, zvl. Karla Engliše a Jaroslava Kallaba, které s Weyrem a jeho žáky spojoval kritický idealismus a inspirace kantovskou filosofií. Název „novokantovství“ však může být poněkud zavádějící, protože se tento název tradičně užívá pro označení německých filosofických škol přelomu 19. a 20. století.⁶

3. Vymezení tématu – civilistika a normativisté

Každý, kdo se zabývá dějinami právní vědy, se musí nejprve vypořádat s vymezením svého tématu neboli v naší situaci s otázkou, koho je možné či nutné podřadit pod „českou civilistiku“, resp. „normativní civilistiku“. Přitom existují odlišné přístupy, ať už z hlediska národnostního, tak i oborového.⁷

- a) V prvním případě jde o to, zda budeme chápat „českou vědu“ národnostně (jazykově) nebo teritoriálně (civilistika v českých zemích, později v Československu). Toto rozlišení má svůj význam především v meziválečné éře, kdy kromě třech „českých“ právnických fakult fungovaly i tři „nečeské“, z nichž nejvýznamnější se do vývoje domácího právního myšlení zapsala německá pražská právnická fakulta. Přestože se často uvádí, že kontakty mezi profesory „českých“ a „nečeských“ právnických fakult byly minimální⁸, v případě civilistů byly naopak běžné: řešili stejné otázky, znali své práce, společně zasedali ve společných komisích (vědeckých, unifikačních, pro reformu studia aj.) a zejména se podíleli na rekodifikaci občanského práva (z německých Egon Weiß a Bruno A. Kafka, kterého po smrti vystřídal Ernst Swoboda). Pokud se chceme věnovat dějinám české civilistiky komplexně, musíme se oprostit od nacionálních stereotypů.
- b) V druhém případě pak řešíme otázku, zda budeme pod civilistiku zahrnovat celé soukromé právo či pouze ty oblasti, které dnes řadíme pod občanské a rodinné právo. Řešení této otázky může procházet proměnami v souvislosti s formováním a osamostatňováním nových odvětví a do jisté míry to může být také terminologická otázka. Významní civilisté 19. století se věnovali soukromému právu jako celku, ještě ve 2. polovině 19. století se však začala postupně osamostatňovat

pozitivismus. Byl to pozitivismus někdy sociologizující, někdy historizující, ale vždy pod vlajícím praporem oblíbeného Randova hesla: ‚Lex dura, sed lex‘, tvrdý zákon, ale zákon!‘ KNAPP, V. *Proměny času. Vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha: Prospektrum, 1998, s. 18–19.

⁶ Srov. DEMJANČUK, N., PROFANT, M., PODHAJSKÝ, J. *O povaze vědy. Novokantovství*. Praha: Epoque, 2011, zvl. s. 9nn. Kriticky: MACHALOVÁ, T. Viktor Knapp a brněnská normativní škola právní. In GERLOCH, A. (ed.). *Viktor Knapp. Vědecké dílo v proměnách času*. Plzeň: A. Čeněk, 2014, s. 169–180.

⁷ Srov. KINDL, V. Kdo vlastně patřil k brněnské škole normativní teorie? (Malé zamyšlení nad bibliografií brněnské školy ryzí nauky právní a jejím využitím k právněhistorickému studiu). *Právněhistorické studie*, 2014, roč. 44, č. 2, s. 108–115.

⁸ KNAPP, *Proměny času*, s. 20.

komercialistika a v meziválečné éře také nauka pracovního práva. Souviselo to s vývojem právní úpravy, kdy byly vedle všeobecného občanského zákoníku (1811) postupně upravovány speciální oblasti soukromoprávních vztahů v samostatných zákonech a začaly se z občanského práva vydělovat: právo obchodní (1862/63) a směnečné (1850, 1906, 1927/28, 1941, 1950), právo autorské (1846, 1895, 1926, 1953, 1965), mezinárodní právo soukromé (1948, 1963), právo rodinné (1949, 1963) a ještě později právo pracovní (1965). Další spornou otázkou se může stát, zda pod civilistiku řadit vedle práva hmotného také právo procesní neboli zda civilistika zahrnuje také procesualistiku.

Nastíněné přístupy si můžeme blíže představit na poslední velké publikaci o dějinách a osobnostech meziválečné právní vědy, kde je v rámci nejrozsáhlejší kapitoly „občanské a obchodní právo“ představeno sedmáct osobností meziválečné civilistiky.⁹ Redaktoři této syntetizující práce vycházeli z širokého vymezení civilistiky: a to teritoriálního, tedy včetně profesorů německé a ukrajinské právnické fakulty (Egon Weiß, Ernst Swoboda, Stanislav Dnistrjanskyj), i oborového, včetně komercialistů (Karel Hermann-Otavský, František Rouček, Arnošt Wenig-Malovský) a procesualistů (Emil Ott, Václav Hora, Adolf Procházka). Při takto širokém vymezení jsou však kladeny na redaktory/autory zvýšené nároky na úplnost či na zdůvodnění kritérií výběru (zda zařadit celou akademickou sféru či jen její výběr v podobě profesorů právnických fakult, zda zohlednit i praktiky apod.). Publikace sice přináší poměrně reprezentativní výběr, stranou zájmu přesto zůstala řada profesorů (z pražských civilista Bedřich Andres, z brněnských procesualista František Vážný st., z bratislavských komercialista Karel Kizlink a procesualista František Štajgr, z německé právnické fakulty civilisté Robert Mayr-Harting, Bruno A. Kafka, Robert R. Neuner a komercialista Franz J. Laufke) a většina soukromých docentů (z pražských uveďme alespoň civilistu Vladislava Čermáka, komercialistu Jana Fröhlicha a procesualistu Miloslava Šťastného, z brněnských procesualistu Karla Gerlicha a komercialistu Františka Vážného ml., z bratislavských civilistu Štefana Lubyho, komercialistu Jozefa Fundárka a procesualistu Josefa Grňa a Jozefa Raticu).¹⁰

Naše práce je sice zaměřena na normativně orientovanou civilistiku, tj. především pak na Jaromíra Sedláčka a jeho žáky¹¹, prostřednictvím jejich osudů a díla se však budeme nepřímou zabývat celou dobovou civilistikou, kterou chápeme v jejím širším (teritoriálním i oborovém) vymezení.

⁹ SKŘEJPKOVÁ, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 205–346.

¹⁰ K zhodnocení blíže: HORÁK, O. Recenze: SKŘEJPKOVÁ, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009. *Právník*, 2010, roč. 149, č. 2, s. 90–95, dále KOBER, J. Mezi Clio a Justitií: psaní o starší právní vědě a návrat jedné antologie. *Právník*, 2010, roč. 149, č. 4, s. 419–430.

¹¹ Srov. WEYR, F. *Paměti II. Za republiky (1918–1938)*. Brno: Atlantis, 2001, s. 82.

4. Bibliografie

S předchozími úvahami úzce souvisí problematika rozsahu a způsobu zpracování bibliografie meziválečné (resp. normativní) civilistiky. Základním problémem je již samotné vymezení „soukromého práva“ odrážející tradiční a také tradičně sporné a nejednoznačné dělení na soukromé a veřejné právo.

Z hlediska vlastního způsobu zpracování se naskytá otázka, zda sestavit soukromoprávní bibliografii formou osobních bibliografií jejich představitelů nebo tematicky po jednotlivých odvětvích, resp. úžeji vymezených celcích. Pro obě uvedené možnosti najdeme v meziválečné éře vzory a tím i možné východí inspirační a materiállové zdroje. Osobní bibliografie byly nejčastěji zveřejňovány v jubilejních sbornících (např. Karla Hermanna-Otavského či Jana Krčmáře),¹² komplexní (různých oborů včetně civilistiky) tematické bibliografie byly zpracovávány Františkem Čádou v jeho soupisech (1926, 1928), speciálně se zaměřením na soukromé právo pak civilisty v přehledech literatury v rámci Roučkova a Sedláčkova *Komentáře* (1935–1937).¹³ Jednotlivé koncepce se však mohou v průběhu biografických prací také postupně proměňovat: zatímco první z Čádových soupisů (1926) zachycuje pouze česky psanou produkci, do druhého (1928) byla zahrnuta také jinojazyčná, zvl. německy psaná literatura vydaná v Československu. Podrobná bibliografie v *Komentáři* (zvl. v úvodu jeho I. dílu z roku 1935, dále také u vlastních paragrafů v jednotlivých dílech) reflektuje navíc také zahraniční (zvl. rakouské) civilistické práce.

Osobní bibliografie bývají nejčastěji členěny na „samostatné publikace“ (zahrnující také učebnice, komentáře, případně tištěné přednášky), „pojedinání“ (v časopisech a sbornících), novinové články (často seřazené podle jednotlivých periodik) a recenze a v jejich rámci jsou pak seřazeny chronologicky.

Obecné poznámky k sestavování bibliografií:

- a) *Plná citace a zkratky*: Základním požadavkem je určitelnost a dohledatelnost prací, což bohužel nebylo u některých bibliografií otištěných v posledních letech splněno. Nutné je také vycházet nejen z obsahu časopisů a sborníků, ale přímo z otištěných příspěvků (v některých případech se totiž názvy mohou lišit, v obsahu dále často nebývá uveden podnázev). Plná citace sborníkových a časopi-seckých příspěvků by měla být vždy uváděna včetně svého celého stránkového rozsahu. Vhodné je dále užívání zkratk, které by však měly být vysvětleny, i když jde o zkratky poměrně běžné (*ČPSV* apod.).

¹² ANDRES, B., FRÖHLICH, J., WENIG, A. (eds.). *Kniha o Karlu Hermannu-Otavském*. Praha: SVPS, 1936, s. 113–116; *JUDr. Jan Krčmář. Soubor článků o jeho osobnosti a díle, vydaný u příležitosti 60. narozenin*. Praha: V. Linhart, 1937, s. 253–258.

¹³ ČÁDA, F. (ed.). *Československá literatura právnická a státovědecká*. 2 sv. Praha: Bursík & Kohout, 1926 a 1928; ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. (eds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Díl I–VI. Praha: V. Linhart, 1935–1937.

- b) *Autorské přiřazení*: V některých případech může dojít k autorské záměně, zejména v situaci, kdy autoři nesou stejné jméno: většinou jde o příbuzné (o otce a syna – Bulínové, o strýce a synovce – Vážní), jindy dokonce o shodu jmen (Kubešové). Autorské určení nemusí být vždy jednoznačné a chyby se běžně vyskytují také v rámci knihovních katalogů, proto je nutné vycházet jak z vlastního textu publikací, tak ze znalosti dobových reálií.¹⁴
- c) *Úplnost a prameny*: Sestavit úplnou bibliografii je téměř nemožné, ať už z důvodu obtížné dostupnosti některých prací otištěných v zahraničí, nebo zejména četnosti drobnějších příspěvků (zvl. novinových článků a recenzí). Nejvhodnější metodou je kombinace archivního výzkumu a systematické excerpce časopisů. Prvním krokem by měla být archivní heuristika, která může usměrnit další postup sestavování bibliografie (např. ve kterých časopisech či novinách autor nejčastěji publikoval apod.). Součástí osobních spisů pravidelně bývá také autorem zpracovaná vlastní bibliografie (většinou z důvodů kvalifikačních či jiných pracovních), v osobních fondech bývají navíc uloženy mj. samostatné práce a separáty ze sborníků a časopisů. Zvláště v případech autobibliografií je nutné informace pozorně ověřovat, protože autor své práce často uváděl po paměti a obsahují řadu nepřesností. Některé fakulty vydávaly bibliografie svých pedagogů také tiskem (např. bibliografie normativistů najdeme ve *Vědecké ročence právnické fakulty Masarykovy university v Brně*, konkrétně v roč. 3, s. 184nn. a roč. 7, s. 334nn.).

Pro účely této publikace jsem připravil osobní bibliografie J. Sedláčka a jeho žáků (mimo novinových článků, kratších příspěvků do hovorů a recenzí). Navazoval jsem na Kubešův bibliografický přehled v publikaci *Brněnská škola právní teorie* (2003), cenným pomocníkem se stala také Tauchenova a Kazdova databáze (2013)¹⁵ a zejména katalog článků MU¹⁶.

¹⁴ Poměrně kuriózní záměna se podařila v rámci publikace *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví* (2009), kde byla k výkladu (s. 879–881) o právním historiku Františku Čádovi (1895–1975) umístěna fotka jeho stejnojmenného otce (1855–1918), profesora filosofie a pedagogiky. Naopak F. Čádovi ml. bývá nesprávně přiřazováno autorství doslovu (s. 75–80) k Tilschově práci *Aforismy a myšlenky*, vydané z rukopisné pozůstalosti Právnickou Jednotou v Praze (1916). Dlužno podotknout, že také autor této publikace nesprávně zahrnul do bibliografie prof. Kubeše některé práce jeho jmenovce, srov. MACHALOVÁ, T. (ed.). *Proměny evropského právního myšlení. K odkazu profesora Vladimíra Kubeše*. Brno: MU2009, s. 198–205.

¹⁵ TAUCHEN, J., KAZDA, J. (eds.). *Bibliografie vybraných právnických časopisů a sborníků 1918–1989*. Brno: MU, 2013, CD-ROM (dostupné také z: <https://is.muni.cz/el/1422/podzim2013/EL032/um/index.html>). K zhodnocení projektu i možnostem jeho rozvíjení bližší: HORÁK, O. Recenze: Tauchen J. – Kazda J. Bibliografie vybraných právnických časopisů a sborníků 1918–1989. Brno: MU, 2013, CD ROM. *Právník*, 2014, roč. 153, č. 7, s. 604–605.

¹⁶ Dostupné z: https://aleph.muni.cz/F/2DCXJX8ATM4KNNV12LKL85I5TAC2KNHS2XHKD8DHFHUNY1Q7LK-29886?func=find-b-0&local_base=MUB02. /Všechny elektronické zdroje uváděné v publikaci byly citovány k 31. 12. 2019./

II. Brněnská normativní škola a základy normativního myšlení

Vzestup a šíření normativního myšlení byly úzce svázány s osudy výrazných učitelských a vědeckých osobností působících na brněnské a vídeňské právnické fakultě, které dokázaly inspirovat a ovlivňovat své okolí – ať už bezprostředně své studenty (z nichž se někteří později stali jejich kolegy a pokračovateli), tak i zprostředkovaně (přesvědčivostí vlastní odborné práce) také širší vědeckou obec.¹⁷

Normativní teorie se začala prosazovat jako nový právně-teoretický směr ještě před první světovou válkou a vystupovala kriticky nejen proti tradiční právní vědě, ale i proti novějším právním školám (sociologické, volnoprávní či zájmové jurisprudence). Její vznik je spojen s působením Hanse Kelsena (1881–1973) a Františka Weyra (1879–1951). Přestože řadu nosných myšlenek normativní koncepce obsahovaly už Weyrovy starší práce (1908), na jejichž základě byl habilitován, za vlastní zakladatelský počín je obecně uznáváno až vydání Kelsenovy habilitace *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* (1911), ve které byly poprvé komplexně rozpracovány základní teze tohoto nového směru. Kelsen měl také výraznější podíl na mezinárodním šíření a obhajování ryzí nauky právní, a je proto oprávněně považován za zakladatele a hlavní osobnost normativní školy. Mezi Weyrovy hlavní práce, ve kterých systematicky shrnul své normativní názory, patří *Základy filosofie právní* (1920), *Teorie práva* (1936) a *Úvod do studia právnického* (1946), z Kelsenových zmiňme ještě alespoň shrnující spis *Reine Rechtslehre* (1934), který už o rok dříve vyšel dokonce v českém překladu, či posmrtně vydanou práci *Všeobecná teorie norem* (2000).

Specifickou roli v rámci formování normativní teorie sehrála další zakladatelská osobnost brněnské právnické fakulty, významný právník a národohospodář Karel Engliš (1880–1961), který byl po celý život Weyrovým blízkým přítelem a spolupracovníkem. Engliš se sice inspiroval normativní teorií, vydal se však záhy vlastní cestou a bývá označován jako zakladatel teleologické národohospodářské školy, ke které se řadí zejména Vladimír Vybral (1902–1980) a Václav Chytil (1907–1980). Její příslušníci však s normativisty úzce spolupracovali a vzájemně se ovlivňovali.¹⁸

¹⁷ K normativní škole srov. zvl. WEYR, F. *Teorie práva*. Praha; Brno: Orbis, 1936, zvl. s. 366–380. Dále: KUBEŠ, V. Brněnská škola ryzí nauky právní. In WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. (eds.) *Brněnská škola právní teorie. Normativní teorie*. Praha: Karolinum, 2003, s. 9–34; KUBEŠ, Vladimír. *Dějiny myšlení o státu a právu ve 20. století se zřetelem k Moravě a zvláště Brnu*. Díl I. Brno: MU, 1995, s. 119n.; BULÍN, H. Brněnská normativní škola právní (normativní teorie). In *Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu*. Brno: MU, 1993, s. 139–143. Nověji srov. zejména publikace M. Večeři, T. Machalové a P. Maršálka.

K pojmu školy srov. WEYR, F. Pojem a podstata „vědecké školy“. (Věnováno světlé památce Jaromíra Sedláčka, jednoho z nejstarších příslušníků normativní školy). *ČPŠV*, 1946, roč. 27, s. 145–164; WEINBERGER, O. Vývoj a perspektivy brněnské školy ryzí nauky právní. In MA-CHALOVÁ, T. (ed.) *Místo normativní teorie v soudobém právním myšlení. (K odkazu Františka Weyra a Hanse Kelsena.)* Brno: MU, 2003, s. 9–21, zvl. s. 9n.

¹⁸ Např. Bulín, Kubeš i Weyr je považovali za stoupence normativní teorie.

V zásadě můžeme rozlišit tři „generace“¹⁹ brněnské normativní školy, které spojuje vazba k osobnosti Františka Weyra a až na výjimky také působení na brněnské právnické fakultě. První generace pokračovatelů vyšla z těch, kteří už jako pražští absolventi navštěvovali v letech 1917 až 1918 Weyrův a Englišův vědecký seminář na české vysoké škole technické v Brně, zvl. Jaroslav Stránský (1884–1973), Jaromír Sedláček (1885–1945) a Rudolf Dominik (1889–1951); k další („střední“) generaci počítáme první absolventy brněnské právnické fakulty Zdeňka Neubaue- ra (1901–1956), Adolfa Procházku (1900–1970) a Jaroslava Pošváře (1900–1984); k poslední pak i mladší absolventy jako Josefa Budníka (1903–1963), Kazimíra Čakrta (1905–1957), Karla Gerlicha (1905–1944), Vladimíra Kubeše (1908–1988), Hynka Bulína (1908–1996) či ještě později Otu Weinbergera (1919–2009).

K příslušníkům „normativní školy brněnské“ podle Weyra dále patřili František Brychta, Jan Čaha, Ervín Hexner, Rudolf Janeček, Bohumil Kučera²⁰, Rudolf Petržíla, Josef Šafařík a Theodor Uhde; podle Kubeše se do „brněnské školy“ řadili (kromě výše uvedených) také František Bauer, Josef Kepert, Jiří Kojecký, Mojmír Kusák, Jan Mičánek, Vladimír Míša, Jaroslav Pauk, Karel Srna²¹ a František Stránecký, přičemž většinou šlo o brněnské absolventy; z brněnských civilistů pracovali podle Bulína normativní metodou František Bauer a pozdější bratislavský profesor Karel Kizlink, přičemž oba byli pražskými absolventy.²²

Příslušnost k brněnské normativní škole či šířeji k brněnské právní škole však je do značné míry relativní: názory se různí v literatuře a vyvíjely se také u samotného Weyra. Ten za stoupence normativní teorie považoval všechny, u kterých našel inspiraci normativním myšlením (původně také Vaněčka či Čermáka), některé však ze své školy následně „vyloučil“ (Dominika a Roučka). Nelze ovšem nevidět, že řada příslušníků normativní školy se jejím původním východiskům vzdalovala a často se vydávala vlastní cestou (Rouček, Sedláček a později také Kubeš). Také proto chápou Kubeš a Bulín, kteří přijali roli „propagátorů“ i „historiografů“ brněnské právní vědy, příslušníky normativní teorie šířeji a v jistém smyslu jim takřka splývá s celou brněnskou školou právní teorie. Má to několik důvodů: 1) význam školy je dán nejen skutečným působením, ale také sebeprezentací, 2) o významu školy vypovídá spíše její rozšíření než exkluzivita, při selektivním přístupu by se normativní škola značně vyprázdnila (sám sebe by z ní musel vyloučit i Kubeš), 3) propagace vyžaduje komplexnost a jednoduchost, s odstupem se zdůrazňuje spíše to, co spojovalo.²³

¹⁹ Spíše než o věkovou blízkost jde o hledisko kvalifikační, což však spolu do značné míry souvisí.

²⁰ Kučeru Kubeš nezmiňuje.

²¹ Kubeš uvádí „Josef“ Srna.

²² Srov. WEYR, *Teorie práva*, s. 372n.; KUBEŠ, Brněnská škola ryzí nauky právní. In *Brněnská škola právní teorie*, s. 16, BULÍN, Brněnská normativní škola právní (normativní teorie). In *Brněnská věda a umění...*, s. 140.

²³ Srov. VOJÁČEK, Brněnská právnická fakulta v meziválečném období let 1919–1939. In *Československé právo a právní věda v meziválečném období...*, zvl. s. 141–143.

Za programovými východisky normativistů stála filosofická erudice, praktická zkušenost a snaha o zvědečtění. Jejich cílem bylo formování objektivní neideologické právní teorie. Snažili se o radikální rozchod s minulostí a jako každé učení, které se snaží o úplnost, vystupovalo vůči ostatním názorovým proudům značně kriticky. Hodnotit normativní školu jako celek a snažit se o její povšechnou charakteristiku však může přinést řadu zkreslení. Normativisty spojovala více metoda a kritický vědecký přístup než nějaký jednotný program.²⁴ Přesto se pokusím (v návaznosti zejména na práce V. Kubeše²⁵) představit několik základních rysů společných normativní teorii, jak ji nazýval Weyr, a ryzí nauce právní, jak ji později označoval Kelsen, a tím i brněnské a vídeňské normativní škole.

1) **Požadavek ryzosti (čistoty) metody právní vědy.** Základním metodickým přístupem, který dal nové škole také její jméno (*Reine Rechtslehre* neboli ryzí, případně čistá i čirá nauka právní), se stala snaha oprostit právní vědu od všech prvků, které jsou cizí jejímu předmětu. Podle Kelsena se tradiční právní věda požadavku metodické ryzosti vzdálila a nekritickým způsobem se smísila s psychologíí, biologií, etikou a teologií. Její metodologická čistota měla být ohrožena nejen proto, že hranice, která ji odděluje od přírodních věd, byla ignorována, ale zejména proto, že právní věda nebyla (nebo nebyla dostatečně) oddělena od etiky, a nečinil se tedy dostatečný rozdíl mezi právem a morálkou.

2) **Kantův kriticismus.** Snaha o vytvoření právně-filosofických základů právní vědy a rozbor apriorních (tj. nezávislých na zkušenosti) principů právního poznávání, aby je bylo možné aplikovat na každou právní zkušenost. Východiskem se k tomu stala kritická (transcendentální) filosofie Immanuela Kanta. Rozeznává formální a obsahové prvky v právu, přičemž ryzí nauka chce být jen teorií formálních prvků práva (jde jí o logické vztahy, analýzu struktury).

V chápání a rozvíjení Kantovy filosofie však nejsou normativisté jednotní: zatímco Kelsen vycházel z Kantova učení v pojetí Hermanna Cohena (marburský novokantovský směr), František Weyr byl naopak ovlivněn pojetím Artura Schopenhauera. Sedláček byl z celé normativní školy zřejmě nejpodrobněji seznámen s Kantovým dílem a také ho vnímal jako celek. Rozdílná východiska jednotlivých normativistů se projevila i v samotném chápání normy: zatímco podle Kelsena se norma jako předmět normativního poznání teprve vytváří (v logickém smyslu), tak podle Weyra, který vychází z protikladu poznávajícího subjektu a poznávaného objektu, se o tvořivý proces nejedná a obdobně i podle Sedláčka je norma „předmětem vědy právní, a nikoliv jejím produktem“. Norma je podle Weyra „výraz toho, co má býtí“, podle Sedláčka je logickou formou normy úsudek „je-li A, má býtí B“. Poznání normy spočívá ve zjišťování jejího obsahu (v její interpretaci) a tímto

²⁴ Sám Weyr údajně na jednom setkání s kolegy za protektorátu, kdy bylo navrženo, aby se dohodli na základních bodech brněnské normativní školy, prohlásil: „Pánové, jsme vědecká škola, nikoli církev. Uniformita se s vědou nesnáší.“ Podle: KUBEŠ, Brněnská škola ryzí nauky právní. In *Brněnská škola právní teorie*, s. 32.

²⁵ KUBEŠ, V. *Právní filosofie XX. století. (Kantismus, hegelianismus, fenomenologie a teorie myšlenkového řádu.)* Brno: Čs. akad. spol. „Právník“, 1947, zvl. s. 45–63.

obsahem je v obecné rovině povinnost. Pojmy **povinnosti** a **právní normy** patří k základním pojmům normativní teorie. Právo/oprávnění, ústřední pro tradiční právní vědu, chápali normativisté až jako sekundární, jako odraz adekvátních povinností.²⁶

3) **Dualismus bytí a mětí.** K dalším charakteristickým rysům (navazujícím opět na Kantovo myšlení) patří protiklad světa bytí (sein) a mětí (soll) neboli toho, „co jest“, a toho, co „má být“, světa přírody (reality) a světa norem (ideality), kdy existence prvního se projevuje v podobě skutečnosti a druhého v podobě platnosti; první ovládá kauzalita (vztah příčiny a následku) a jeho výrazem je nutnost, druhý normativita (přičitatelnost, tj. vztah právní podmínky s následkem) a jeho výrazem je možnost. Jestliže se právo definuje jako norma a jestliže se právní věda omezuje na poznání norem, tvoří právo protiklad k přírodě a právní věda jako normativní věda protiklad ke všem ostatním vědám, které se zabývají kauzálním (příčinným) výkladem jevů. V tomto dualismu se výrazně odráží **antisociologická tendence** normativismu: z toho, co se reálně děje, není možné dovodit to, co „má být“, současně z toho, že něco „má být“, není možné dovodit, že se to také reálně děje.

4) **Rozlišování poznání a chtění.** Zdůraznění rozdílnosti kognitivní (poznávací) a volitivní (volní, přesvědčovací) sféry, striktní rozlišení mezi intelektem, jehož funkcí je ryzí poznávání, a vůlí, jejíž funkcí je dosažení určitého záměru. V tomto rozlišování vystupuje **pozitivistická (resp. antipřirozenoprávní) tendence** normativismu: věda se má omezit výlučně na poznávání pozitivního práva a právo nehodnotit; má odpovědět pouze na otázku, co je právo a jaké je právo, ale nikoliv na otázku, jaké právo má být nebo jak „správné“ právo vytvořit, což je hlavní snaha přirozenoprávních směrů.

Reprezentantům přirozenoprávního myšlení nešlo podle normativistů do značné míry vůbec o poznání práva, nýbrž spíše o jeho ospravedlnění důkazem, že platné právo není než výronem přirozeného, božského či rozumového, tj. absolutně správného, spravedlivého řádu. Nebo měli opačný cíl: otrást autoritou platného práva důkazem, že odporuje předpokládanému absolutnímu řádu. Byli proto tím či oním způsobem ovlivněni panujícími myšlenkovými a politickými proudy. Ve svých konkrétních důsledcích proto byla přirozenoprávní věda vždy dobově podmíněná a omezená.

Normativisté naopak požadovali přísné odlišení právní vědy a politiky a s tím spojené rozlišování úvah *de lege lata* (jaké právo je) a *de lege ferenda* (jaké by mělo být). Programově se bránili ideologizování právní vědy a tendenčním výkladům. Výrazně se tak u nich projevuje **antiideologická a relativistická tendence**: cestou rozumového poznání není možné odůvodnit, zda ten či onen řád má absolutní hodnotu, tj. zda je „spravedlivý“. Spravedlnost je podle normativistů pouze iracionální ideál, a přestože se jako takový zdá být pro lidské chtění a jednání nepostradatelný, lidskému poznání zůstává nepřístupný. K této otázce se Sedláček blíže vyjadřuje

²⁶ Dále srov. WEYR, F. *Základy filosofie právní. (Nauka o poznávání právníckém.)* Brno: A. Píša, 1920, s. 18; *Teorie práva*, s. 34, *Úvod do studia právníckého (normativní teorie)*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1946, s. 17; SEDLÁČEK, J. *Občanské právo československé. Všeobecné nauky*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1931, s. 4n.

u tzv. regulativních (legislativních) principů (resp. přirozeného práva), jejichž obsah shrnuje pod pojem spravedlnosti.²⁷

To však neznamená, že by se normativisté programově vyhýbali hodnocení, spíše naopak. Byli však přesvědčeni, že žádný takový hodnotící náhled nelze zdůvodnit výlučně vědecky.²⁸ Kubeš oprávněně píše, že „je postoj relativistický slučitelný s vysokým morálním založením toho kterého relativisty“ a že „o tom podává dostatečný důkaz morální výše takových osobností, jakými nesporně jsou Weyr, Sedláček, Engliš, Kelsen a z theoretiků nikoli normativních, kteří však také sdílejí názor relativistický, Max Weber a Gustav Radbruch“.²⁹

Rozdílnost kognitivní a volitivní sféry normativisté uplatňovali také u problematiky tvorby práva, když ostře odlišovali právní interpretaci a aplikaci: zatímco právní interpretace měla být úkolem právní vědy, vlastní aplikace, která vždy znamená také dotváření práva, má náležet pouze právní praxi. Právní věda sice může praxi nabídnout pomocnou ruku, ukázat hranice, za něž by praxe neměla jít, v jejich rámci se však aplikující orgán může pohybovat volně. Podle normativistů není možné soudce považovat pouze za „ústa zákona“ (*bouches de la loi*), ale naopak je nutné zdůraznit jejich významný podíl na formování právního řádu, protože soudci právo pouze nenalézají, ale naopak ho aktivně dotváří. Podle Kubeše tak normativní teorie poprvé vědecky zdůvodnila teorii o volném nalézání práva.

5) **Jednota právního řádu a jeho stupňovitá výstavba.** Právo jako právní řád je podle normativní teorie systémem právních norem, které chápe v širokém smyslu: nejen jako obecné (obsažené v právních předpisech), ale i jako individuální (obsažené v rozsudcích či smlouvách). Na jejich vrcholu stojí ústava. Jestliže platnost ústavy nemůže být vyvozena z jiné právní normy, pak může být vyvozena pouze z neprávní normy – **základní normy („Grundnorm“)**. Základní neboli nejvyšší norma předepisuje, že chování má být v souladu s ústavou. Předpokládá se, že tato norma je platná, i když sama není normou pozitivního práva. Normativní škola s ní pracuje jako s vědeckým předpokladem (hypotézou³⁰). Právní řád se pak jeví jako stupňovitý, hierarchicky uspořádaný systém vykazující různé vrstvy právních norem.

Z myšlenky jednoty právního řádu plyne celá řada teoretických i konkrétních důsledků. Normativní teorie zejména odmítala tradiční dualismy v právní vědě jako odlišování práva veřejného a soukromého, věcného a obligačního nebo mezinárodního a vnitrostátního.³¹

²⁷ SEDLÁČEK, *Všeobecné nauky*, s. 35n.

²⁸ WEYR, *Teorie práva*, s. 20.

²⁹ KUBEŠ, *Právní filosofie XX. století*, s. 49.

³⁰ Srov. SEDLÁČEK, *Všeobecné nauky*, s. 12–13.

³¹ Srov. WEYR, *Teorie práva*, s. 96n., 179n., 196n., 281n., SEDLÁČEK, *Všeobecné nauky*, s. 46–48 a 51n.